

תכלת בציצית - כוח הבירור וכוח המסורה

ענין התכלת מעסיק בזמננו יהודים מכל החוגים. חסידים, ליטאים, בני ישיבות, בעלי בתים, צעירים ומבוגרים. יש העוסקים בסוגיות ובדברי הפוסקים, יש הנמשכים אל בירור המציאות, ויש שאינם רגילים לעסוק בענינים אלו, ואף על פי כן כשמגיעים לתכלת גם הם רוצים לשמוע. מה מצאו, מה היו עושים בימים הקדמונים, כיצד נשכח הדבר, ומה אפשר לדעת עליו כהיום. הענין נכנס לבתי מדרשות רבים, ועובר בין יהודים שדרכי לימודם והנהגתם שונות מאוד זו מזו.

ואפשר להבין היטב מדוע הוא מעניין כל כך. כמה ענינים נפגשים כאן יחד. יש כאן מצוה מפורשת בתורה, סוגיות בש"ס, דברי ראשונים ואחרונים, ולצדם עולם של טבע והיסטוריה. רוצים להכיר את החלזון, להבין את הצבע, לברר כיצד היו צובעים, ולחזור ולחקור מה שהיה ביד בני אדם לפני דורות רבים. כל ידיעה פותחת עוד שאלה, וכל בירור מצטרף לבירורים אחרים. האדם מרגיש שהוא מתקרב אל דבר עתיק שהיה חלק מחיי ישראל.

ויש בזה גם התעוררות מיוחדת של הלב. המחייב בתכלת אינו מרגיש שהוא בא לחדש מצוה. הוא אומר: הרי כך כתוב בתורה, כך נהגו ישראל בימים הקדמונים, אלא שהדבר נשכח או שלא היתה אפשרות לקיימו. אם עתה נתברר לנו הדבר, אפשר שיש בידינו לחזור אל מה שהיה ביד אבותינו הקדמונים. עצם המחשבה הזאת מעוררת אותו. דבר שלמד עליו בחומש ובגמרא יכול, לפי הבנתו, לחזור ולהיות חלק מן המצוה שהוא מקיים בעצמו.

ומצד אחר, יהודי עומד מול כל זה ואומר בפשטות: אבי לא לבש תכלת, רבותי לא לבשו תכלת, והיהודים שמהם קיבלתי תורה ויראת שמים נהגו בלא תכלת. גם הוא יודע מה כתוב בתורה. גם אצלו המצוה יקרה. אבל כשהוא בא למעשה, המקום שבו הוא עומד הוא הדרך שקיבל. כל הבירורים שמביאים לפניו עדיין אינם נותנים לו כוח לצאת מן ההנהגה שבה גדל. יש לו אב, יש לו רבי, ויש לו דרך שהגיעה אליו מדור לדור.

כשמסתכלים על הדבר מרחוק, נדמה שזו מחלוקת בין חוגים. כאן נוהגים כך וכאן נוהגים אחרת. אבל כשמתקרבים אל בני האדם עצמם, רואים דבר מעניין: בכל החוגים אפשר למצוא את שתי התנועות הללו. בתוך אותו בית מדרש יש אדם הנמשך אחר הבירור, ויש אדם הנמשך אחר המסורה. לפעמים שני אחים גדלו באותו בית, למדו אצל אותם מלמדים וקיבלו מאותם רבות, ואף על פי כן בשעה שבא לפניהם בירור חדש, כל אחד פוגש אותו ממקום אחר.

יש סוג אדם שכוח המסורה חזק אצלו. כשהוא רוצה לדעת כיצד לנהוג, הדבר הראשון שעומד לפניו הוא מה שקיבל. הוא זוכר כיצד אביו התפלל, כיצד רבו קיים את המצוה, וכיצד נהגו בבית המדרש שלו. הזכרון הזה מחזיק אותו. הוא מרגיש שבתוך ההנהגות הללו מונחות שנים רבות של תורה, עבודה ויראת שמים. אין בידו לפרש את כל מה שקיבל, אבל הוא יודע ממי קיבל. הידיעה הזאת עצמה נותנת לו מנוחה וכוח.

ויש סוג אדם שכוח ההבנה חזק אצלו. כשהוא לומד דבר, הוא רוצה לדעת מה עולה מן הסוגיה, כיצד הדברים מתיישבים זה עם זה, ומה המציאות העומדת לפניו. כשהבירור מתיישב אצלו, הוא מרגיש שיש עליו אחריות למה שהבין. קשה לו לומר: אמנם כך נראה לי מתוך הלימוד, אבל אמשיר לעשות אחרת רק מפני שכך עשו לפני. הוא צריך לברר גם את ההנהגה שקיבל, להבין על מה היא עומדת, ולראות אם הבירור שלו אכן מחייב שינוי.

ודאי שאין בני אדם נחלקים לשני חלקים גמורים. אותו אדם עצמו יכול להחזיק בענין אחד במסורה בכל כוחו, ובענין אחר להכריע על פי בירורו. יש גם מי שמצטרף לתכלת מפני שכך הורה רבו, ויש מי שנמנע ממנה לאחר עיון רחב. אבל שתי התנועות נמצאות בין בני אדם, ובכל חוג אפשר לראותן. כשמכירים אותן, מתחילים להבין מדוע לפעמים שני יהודים שומעים אותן ראיות ממש, והדברים פועלים אצל כל אחד באופן אחר.

כי האדם של הבירור אומר לחבירו: שמע נא, איני מבקש ממך להתרחק מאבותינו. אדרבה, אני מבקש לחזור אל מה שעשו אבותינו הקדמונים. מה שנהגו בדורות האחרונים היה מפני שהדבר לא היה בידם. אם עתה יש בידינו לברר, הרי זו חזרה אל המקור. וחבירו שומע את כל הדברים, אבל בתוכו עומדת שאלה אחרת: מנין לי שהבירור הזה נותן לי רשות לשנות ממה שקיבלתי? אבותי ורבותי הם שלימדו אותי כיצד להיות יהודי. דרכם היא האחיזה שלי.

כאן רואים שעצם הלשון "לחזור למסורה" יכולה להתפרש בשתי דרכים. האחד מבקש להגיע אל ההנהגה הקדומה על ידי מקורות, ראיות ובירור המציאות. השני מחזיק בהנהגה שהגיעה אליו בפועל דרך אבותיו ורבותיו. אצל הראשון, רצף ההנהגה יכול להיפסק

מפני אונס או שכחה, והבירור יכול להשיב דבר שאבד. אצל השני, הרצף החי של הקבלה עומד במשקל גדול מאוד, וכל המבקש לשנות ממנו צריך לעבור תחילה את המשקל הזה.

והשאלה הזאת עוברת בהרבה הרבה גופי תורה. לפעמים נשתנית המציאות, לפעמים מתבררת ידיעה שלא היתה מצויה, ולפעמים תלמיד חכם לומד את הסוגיה ומגיע להבנה אחרת ממה שהיה רגיל לעשות. בכל אלו חוזרת השאלה: מה משקלו של הבירור העומד לפנינו, ומה משקלה של ההנהגה שקיבלנו? כמה צריך להתבונן מחדש, וכמה צריך להחזיק במה שנמסר לנו? התכלת מעוררת את השאלה באופן בולט, אבל השאלה עצמה רחבה ממנה הרבה.

אפשר לראות צד מן הדבר גם בענינים פשוטים יותר. אדם לומד הלכות אתרוג, ומוצא שיש דברים התלויים במה שנראה לעין בהשקפה ראשונה. אחר כך הוא נכנס לחנות ורואה צורה של בדיקה שקיבל מן הבקיאים: מקרבים, מסובבים, מעמידים כנגד האור וחוזרים ומסתכלים. עכשיו עליו להבין כיצד ההלכה שלמד מתקיימת בתוך ההנהגה שהוא רואה. עד כמה עליו לסמוך על ראייתו, ועד כמה עליו ללמוד מן העינים המנוסות של אחרים? גם כאן נפגשים דעתו של הלומד והדרך שבה הורגלו לקיים את המצוה.

ולפעמים שינוי המציאות עצמו נותן טעם להחזיק בהנהגה הקדומה. אפיית פת בבית היתה פעם חלק פשוט מסדר החיים. כשנתפשטה קניית הפת מן האופה, אפיית החלות לכבוד שבת קיבלה מקום מיוחד. מה שהיה מעשה רגיל נעשה דבר ששומרים עליו בכוונה לכבוד שבת. נמצא שהמתבונן בשינוי יכול להגיע גם להבנה מדוע ראוי להמשיך במעשה הישן. הבנת המציאות אינה מובילה תמיד לשינוי ההנהגה; לפעמים היא מגלה את חשיבות שמירתה.

גם היחס שבין מנהג והלכה נוגע בזה. במנהג ניכר מאוד כוח הקבלה: כך נהגו בביתנו, כך נהגו בקהילתנו, וכך נמסר לנו. בבירור הלכה ניכר מאוד כוחו של תלמיד חכם הלומד ומכריע כפי העולה מן הסוגיה. שניהם נמצאים בתוך התורה שקיבלנו. ההלכה עצמה נמסרת מדור לדור, ומנהגים רבים עומדים על דעת חכמים והכרעתם. אבל בשעה שעולה קושי בין מה שנראה ללומד ובין מה שנהגו, מתגלה מה תופס אצלו משקל מכריע.

בעומק, יש כאן שני מיני חשש. האחד חושש שיעצום את עינו בפני דבר שהתברר לו. הוא מרגיש שאם התורה מבקשת ממנו ללמוד ולהבין, עליו לשאת באחריות של ההבנה. השני חושש שיסמוך על עצמו יותר מדי. הוא יודע כמה יכול אדם להיות בטוח בדעתו, ואחר כך להיווכח שחסר לו דבר עיקרי. לכן הוא נאחז במי שקדמו לו. אצל שניהם יכולה לעמוד יראת שמים עמוקה, אלא שכל אחד מרגיש את האחריות במקום אחר.

כשאין מכירים את ההבדל הזה, כל אחד מדבר אל חברו מתוך מקומו שלו. האחד מוסיף ראיות ואינו מבין מדוע חברו אינו זז. השני חוזר ומזכיר את רבותיו ואינו מבין מדוע אין די בזה לחברו. הראיות נכנסות למקום אחד, ושמות הרבנים נכנסים למקום אחר. כדי שהדיבור יישמע, צריך להבין תחילה מה מחזיק את האדם העומד לפנינו, ומה הוא מרגיש שהוא עלול לאבד אם ילך בדרך שמציעים לו.

ההבנה הזאת עדיין אינה מכריעה שום שאלה למעשה. בכל ענין צריכים לימוד ובירור כפי ענינו, וצריך לשמוע את דברי החכמים המורים בו. אבל היא מרחיבה את המבט. במקום לראות בכל מחלוקת רק את הפרט שעליו מתווכחים, אפשר להכיר גם את דרכי האחיזה בתורה העוברות בתוך בני האדם. את כוחו של יהודי לקבל, ואת כוחו של יהודי להבין; את האחריות להמשיך את מה שנמסר, ואת האחריות להתבונן במה שעומד לפנינו. ומתוך כך אפשר לשוב אל הבירור עצמו בדעת רחבה יותר, ביראה גדולה יותר, ובהבנה קרובה יותר של חברו.